

RIKSDAGENS PROTOKOLL.

1918.

Andra kammaren.

Nr 43.

Fredagen den 26 april.

Kl. 3 e. m.

§ 1.

Justerades protokollen för den 19 och den 20 innevarande april.

§ 2.

Herr statsrådet Rydén avlämnade Kungl. Maj:ts propositioner:

nr 334, med förslag till förordning angående vissa alkoholtäta preparat;

nr 328, angående driftkostnader under år 1919 för egnahems-lånefonden;

nr 329, angående utläggande av statsgruvefält vid Liikavaara i Norrbottens län;

nr 330, angående undantag beträffande fångst av sälhund från det i § 8 jaktstadgan meddelade förbud att vid fångst av djur använda sax;

nr 344, angående understöd till vaktmästaren L. F. Nybergs änka och minderåriga barn;

nr 345, angående anslag å tilläggsstat för år 1918 till ytterligare expens- och underhållsmedel vid statens skogsskolor m. m.;

nr 333, angående anslag till nautik-meteorologiska byrån m. m.;

nr 340, angående anslag till sjökarteverket och till utförande av sjömätningar m. m.;

nr 341, angående omorganisation av skeppsgosseutbildningen m. m.;

nr 338, om anvisande av medel till beredande av tvångsuppfostran åt minderåriga manliga förbrytare m. m.;

nr 260, angående löne- och pensionsreglering för lärarpersonerna vid de allmänna läroverken, högre lärarinneseminariet, folkskoleseminarierna, folk- och småskolorna, de högre folkskolorna och de kommunala mellanskolorna;

nr 335, angående omorganisation av den lägre tekniska undervisningen;

nr 337, angående understöd åt sällskapet för folkundervisningens befrämjande;
nr 342, angående anslag till studentkurser och parallellavdelningar m. m. vid vissa folkskoleseminarier; och
nr 343, angående årligt understöd åt tonsättaren J. G. E. Sjögrens änka Berta Elisabet Sjögren.

Nämnda propositioner bordlades på begäran.

§ 3.

Svar å interpellation.

Herr talmannen lämnade nu på begäran ordet till

chefen för jordbruksdepartementet herr statsrådet Petersson, som anförde: Herr talman! Med kammarens tillstånd har dess ledamot herr Olsson i Broberg, under erinran att 1917 års riksdag begärt en skyndsam och allsidig utredning om förutsättningar och möjligheter för en inhemska konstgödselmedelindustri liksom ock för möjligheterna över huvud att skaffa jordbruket tillräcklig tillgång å konstgödselmedel, till mig riktat följande spörsmål:

1. Vilka åtgärder har herr statsrådet låtit vidtaga i och för den ovan angivna, av riksdagen begärda utredningen och huru långt har densamma kommit?

2. Kan resultatet därav och därpå eventuellt grundat förslag införfäntas till nu pågående riksdag?

3. Har herr statsrådet, med tanke på de under alla förhållanden minskade utsikterna att kunna tillfredsställa vårt behov av kvävegödning medelst import av chilesalpeter, anbefallt att under den ifrågavarande utredningen särskild uppmärksamhet må fästas å möjligheterna att här i landet åvägabringa en våra behov betryggande kväveindustri för tillverkning av s. k. Norgesalpeter?

I dessa till synes ganska enkla frågor gömma sig, om de skola uttömmande besvaras, en hel rad ekonomiska, tekniska och politiska spörsmål av en art, som i många fall är ytterligt svår att under nuvarande situation överskåda. Vidare torde det från landets synpunkt ej vara fullt lämpligt att öppet framlägga allt det som eventuellt kunde meddelas. Frågan om kvävesalter för jordbruket är på det intimaste förenad med frågan om beredande av tillgång på sådana salter för militära ändamål och även med hänsyn till vissa andra ämnen kan det vara önskligt att ej överallt vårt lands nutida och framtida möjligheter för närvarande utan vidare framläggas.

Med denna reservation skola här så ingående som möjligt interpellantens frågor besvaras och kommer jag härvid beträffande den tekniska sidan av saken att i huvudsak följa en från sakkunnigt håll inhämtad redogörelse.

Beträffande den första frågan eller vilka åtgärder som vidtagits med anledning av riksdagens skrivelse av den 9 juni 1917 om utredning i fråga om utveckling och uppehållande av en på inhemska

rämnen och naturtillgångar grundad för landets behov tillräcklig tillverkning av konstgödselmedel, så är att erinra om följande. Den 6 juli 1917 remitterades den för avgivande av utlåtande dels till lantbruksstyrelsen och dels till styrelsen för centralanstalten för försöksväsendet på jordbruksområdet. Lantbruksstyrelsen tillstyrkte tillkallandet av särskilda sakkunniga för frågans utredande. Centralanstaltens styrelse framhöll flera mycket beaktansvärda synpunkter för frågans ytterligare behandling. I december i fjol uppdrogs åt den då nytillsatta s. k. produktionskommittén att verkställa utredning och avgiva förslag i saken. Kommittén har ock under hand under intimaste samarbete med folkhushållningskommissionen och särskilt dess avdelning för gödselmedel föreslagit vissa åtgärder av vikt, vilka delvis redan utfästs. Produktionskommitténs sammanfattande utredning och förslag torde vara att även inom ganska kort tid förvänta. Vidare har regeringen tillsett, att den viktiga frågan om kväveföreningarnas framställning kommit att behandlas av sakkunniga delegerade, representerande de myndigheter och kommissioner, som ha intressen att bevaka med hänsyn till desamma berörande frågor. Detta på det att enhet och samarbete må äga rum inom detta lika viktiga som svåra arbetsområde.

Härutöver är även att erinra därom, att regeringens omsorger vid träffande av överenskommelser med främmande makter oavlåtligt varit inriktade på möjligheterna att utifrån erhålla möjligaste största mängder konstgödningsämnen eller råämnen till sådana. Det har också lyckats erhålla avsevärda mängder av såväl kalium kväve- och fosforsalter. De sistnämnda ha visserligen icke ännu anlänt till landet, men grundad förhoppning finnes att avsevärda mängder råfosfat inom icke alltför avlägsen tid skola finnas i svensk hamn.

Det är av vikt att särskilt påpeka de betydande ansträngningar och uppoffringar, som gjorts och som fortfarande böra göras att, i den mån sådant med hänsyn till landets övriga intressen kan ske, från utlandet erhålla största möjliga mängder av dessa gödselmedel. Detta bör framhållas ej minst på grund av interpellantens allmänna uttalande om, att »vi dock äro i den lyckliga ställning i vårt land, att vi äga såväl råvaror som andra naturbetingelser för att kunna producera så stora kvantiteter av för vårt jordbruk nödvändiga hjälpmedel av här ifrågavarande slag, att vårt huvudsakligaste behov därav skulle kunna tillgodoses, särskilt i fråga om kväve- och fosforsyrehaltiga gödningsämnen». Dessvärre är förhållandet icke så lyckligt, som den ärade interpellanten synes föreställa sig, detta i all synnerhet nu under kriget.

Våra bemödanden få också inriktas på två ganska olika mål, nämligen dels att låta frågan om huru under de närmaste två—tre åren, då vi säkert veta att kriget och dess omedelbara efterverkningar komma att göra sig gällande, vårt jordbruks behov nödortftligen skall kunna tillfredsställas, dels vilka åtgärder som för dessa frågors framtida ordnande kunna och böra vidtagas.

De ämnen, som frågan närmast gäller, äro föreningar av kväve,

Svar å interpellation.
(Forts.)

fosfor och kali. Egentligen höra även sådana av kalk hit men då frågan beträffande detta ligger väsentligen olika och då interpellanten icke synes syfta på kalken, skall nu ej ingås på densamma.

Kväve såsom konstgödsel ha vi för vårt jordbruks behov praktiskt sett så gott som uteslutande erhållit från Chile. Åren före kriget förbrukades härav i runt tal 35,000 ton med en kvävehalt av något över 15 %. Av flera anledningar finnes ingen utsikt att tillsvärdare erhålla någon Chilesalpeter.

Ersättandet av denna genom tillverkning inom landet av motsvarande ämnen är det interpellanten särskilt syftar på. För att klarlägga, hur härmed kan komma att gestalta sig, är det nödvändigt, att med några ord beröra »kvävefrågans» läge över huvud taget i världen.

Kväve finnes som bekant i outtömliga mängder i luften. Det gäller blott att binda det vid andra ämnen för att få det användbart till växtgödning, sprängämnen o. d. De ämnen det därvid gäller är syre, då salpetersyra samt salpetersyrade salter eller nitrat uppstå, väte, då ammoniak och därur gödselmedlet svavelsyrad ammoniak erhållas, och kol då cyanföreningar bildas — kalkkvävemetoden — ur vilka även ammoniumsalter och nitrat kunna framställas. Alla tre dessa vägar ha under det senaste årtiondet lett ut från laboratoriernas försök till fabrikation i stort, och det kunde under sådana förhållanden synas särdeles enkelt och lätt att även i vårt land igångsätta en tillräckligt omfattande tillverkning. Dessvärre möta emellertid vissa oöverstigliga svårigheter, åtminstone för tillfället med hänsyn till två av de tre nyssnämnda vägarna. Några ord belysande skälen härtill torde vara av intresse för kamaren.

Den direkta föreningen av kväve och syre till salpetersyra sker som bekant numera i stort i Norge enligt en av Birkeland och Eide uppfunnen metod, utexperimenterad och utnyttjad av det stora bolag, som brukar benämnas »Norsk-Hydro». Detta framställer dels salpetersyre- och ammonium-nitrat för sprängämnestillverkning dels kalknitrat, s. k. Norgesalpeter, för gödslingsändamål. Då salpetersyrade salter äro de, som helst önskas och i vissa fall oundgängligen måste användas, vore det naturligen önskvärt, att hos oss en eller flera fabriker efter »Norsk-Hydros» metod hade anlagts eller kunde anläggas. Härpå har ock sedan ganska länge regeringen haft sin uppmärksamhet inriktad. Efter förberedande uppgörelser med de norska patentinnehavarna bildades 1916 här i Sverige »Aktiebolaget Elektrosalpeter», vars avsikt var att under nu innevarande års lopp begynda en rätt omfattande tillverkning av salpetersyra. Statsintresset härför var ock så stort, att mycket betydande uppoffringar, vars värde kan räknas i miljoner, av staten gjordes genom att den till bolaget vid Trollhättan upplät ett stort kraftbelopp till särdeles billigt pris. Billig vattenkraft är nämligen förutsättningen för hela fabrikationen, vars svaga punkt är att en jämförelsevis mycket ringa del av den använda kraften kan vid

processen effektivt tillgodogöras. Staten gav även en avsevärd, direkt penningsubvention. Härmed trodde man, då i oktober 1916 avtalen voro undertecknade, att denna fabrikation verkligen skulle vara i gång under 1918. I skrivelse av den 26 november 1917 meddelade emellertid bolaget regeringen, att detsamma icke kunnat erhålla vissa oundgängliga materialier för fabriken ävensom vissa maskiner, vadan fabriken icke byggts. Vid underhandlingar helt nyligen har framgått, att någon salpetersyretillverkning i Sverige efter »Norsk-Hydros» metoder icke under några omständigheter kan komma till stånd under de närmaste två åren. Däremot äro förslag å bane att i samband med Harsprångets monterande ävägbringa en framställning i stort därstädes av Norgesalpeter. I vad man en sådan tillverkning sedan normala förhållanden inträtt kan vara ett statsintresse, beror på, under vilka ekonomiska betingelser kvävesalter då kunna tillverkas efter de i det följande omtalade metoderna.

Den andra huvudmetoden att binda luftkvävet går som nämndes över en förening av kvävgas med väte. Den tyska professorn Haber har äran att ha fört ut denna metod i praktiken. Metoden som fordrar vida mindre kraftmängder än »Norsk-Hydros», har utvecklats oerhört i Tyskland under kriget, och enligt ganska säkra uppgifter skola 1917 minst 500.000 ton ammoniak därstädes enligt densamma tillverkats. Under sådana förhållanden kunde det ju synas tillrådigt att hos oss bygga Haberska ammoniakfabriker, så mycket mera som fullfärdiga metoder finnas att ur ammoniak framställa salpetersyra och nitrater. Emellertid hållas alla nu ifrågavarande metoder till ytterlighet hemliga i Tyskland. Så länge kriget varar finnes av allt att döma ingen utsikt att hos oss få till stånd en fabrikation av detta slag. Lika litet torde det vara möjligt att kunna använda en något liknande amerikansk metod, av vilken man väntar sig mycket, men som ännu icke torde vara fullt utexperimenterad.

Detta gäller den närmaste tiden. I vad mån Habermetoden eller den nyss nämnda amerikanska metoden för Sverige kan bli av betydelse efter krigets slut, då patentinnehavarna troligen äro villiga att mot vederlag ställa dem även till vårt förfogande är som lätt inses i ögonblicket omöjligt att avgöra. Under alla omständigheter bör allt göras för att följa utvecklingen så att sig erbjudande möjligheter kunna i rätta ögonblicket och på för landet bästa sättet utnyttjas.

Den tredje huvudmetoden för luftkvävet bindning är medelst framställning av föreningar mellan kol och kväve, cyanföreningar. Olika möjligheter äro här teoretiskt förefintliga men den enda praktiskt i stort för närvarande använda är den s. k. kalkkvävetmetoden. Densamma utgöres egentligen av tvenne skilda processer, vilket här är att väl beakta, nämligen först framställning av karbid, det välbekanta belysningsämnet, ur kalk och kol. I en elektrisk ugn av lämplig konstruktion förmås karbiden, då kvävgas ledes över densamma, upptaga kvävet, så att en förening mellan kalk, kol och

Svar å interpellation.
(Forts.)

kväve, det s. k. kalkkvävet, uppstår. Ur detta kan genom en särskild process ammoniak framställas och ur denna återigen genom en oxidationsprocess salpetersyra och nitrater. Det är av vikt för en var som vill ha klart för sig kvävefrågans grundlinjer, att fasthålla härvid. Den långa serien karbid-kalkkväve-ammoniak-salpetersyra innebär naturligen en mängd olika manipulationer, vilka måste verka fördyrande på varan, ju flera sådana som erfordras. Vidare bör framhållas, att utgångsämnet för processen, karbiden, är ett ämne, som har flerfaldig direkt användning. Vårt jordbruk har därför att vid konkurrensen av densamma tävla med det, så länge avstängningen från fotogen varar, stora behovet av karbid för belysning.

Icke förty är emellertid vägen över karbid och kalkkväve i ögonblicket den enda, medelst vilken vi ha utsikt att genom fabrikation i mycket stor skala fylla landets behov av kväveföreningar. Vi äga den fördelen att äga tre stora karbidfabriker, som redan äro i gång, samt möjligheter att på kort tid sätta i gång en betydande sådan tillverkning även på ett par andra ställen. Tvenne stora kalkkväveanläggningar finnas i landet i samband med två av våra karbidfabriker. Vid desamma kan inom rimlig tid fabrikationen avsevärt ökas utöver den nuvarande och skulle svårigheter av allt för stor omfattning möta att komma till uppgörelse med de nuvarande tillverkarna, torde intresse finnas från andra håll att upptaga tillverkningen eller också får staten vara betänkt på att själv anlägga en fabrik. För att möjliggöra en ökning av kalkkvävetillverkningen, då så erfordras, har ock statsbeslag lagts på en av landets största fabriker och inrättas densamma för närvarande för tillverkning av karbid. En fördel är även, att de kraftbelopp, som erfordras i samband med denna fabrikation, äro avsevärt mindre än de, som åtgå för Norgesalpeter. Vidare bör nämnas, att allt material för tillverkningen finnes inom landet. Även nyanläggningar torde kunna ske med tillhjälp av materialier, som äro tillgängliga.

Svårare att lösa är frågan om framställning av tillräckliga mängder ammoniak och ammoniumsalter samt salpetersyra och nitrat ur kalkkvävet. Vi äga förvisso beaktansvärda möjligheter i detta avseende. Under intensivt arbete pågår nu en ingående och allsidig utredning angående dessa möjligheters utnyttjande och kostnaderna därför. Av flera skäl är emellertid olämpligt att här närmare ingå på denna fråga. Jag ber emellertid kammaren vara övertygad, att vad som med teknikens nuvarande ståndpunkt och med landets resurser i fackkunskap och material kan göras i detta avseende, det skall också bli gjort. Några allt för stora förväntningar i detta avseende böra dock jordbrukarna icke ställa, utan alla anordningar, som kunna göras för utnyttjande av kalkkväve som gödningsmedel, böra oförtövat vidtagas såväl av den enskilda som det allmänna.

Inom de allra närmaste dagarna torde de med frågan arbetande sakkunniga inkomma med preliminära förslag till jordbruksdepartementet. Därest dessa förslag finnas realiserbara är det sannolikt,

att regeringen då kommer att framlägga för riksdagen vissa äskanden för frågans ordnande. Slutliga avtal kunna dock icke slutas, förrän detaljutredningar föreligga, och torde dessa icke kunna bli färdiga inom den tid riksdagen ännu är samlad.

Fosforsyra är som bekant näst kvävet det oundgängligaste av de konstgjorda gödslingsämnen. Även beträffande fosforsyran torde det vara nödvändigt att lämna en kort utredning av världsläget, om vår särskilda ställning skall bli fullt begriplig. Detta så mycket mera som interpellanten synes hysa den uppfattningen, att vart lands ställning i detta avseende skulle vara »lycklig». Så är dessvärre varken för vårt land eller världen över huvud taget fallet. Tvärtom är fosforsyrebrist en av de mest hotande farorna för det intensiva jordbruket i alla länder och därmed ock för en stor och rik näringsproduktion. Världen är fattig, ja t. o. m. mycket fattig på användbara fosfortillgångar, allt under det att behovet bland alla kulturfolk på fosforsyra snabbt tillväxer. Medan under 1880-talet världens fosfatproduktion beräknades till några få hundra tusen ton, uppskattades den för år 1911 till 5,600,000 ton.

Under sådana förhållanden är det av vikt att fullt klargöra, vilka resurser som kunna finnas för att fylla detsamma. Av fosfor finnes veterligen ingen sådan reservtillgång, som vi för kvävet vidkommande äga i luftkvävet och vilket kan nyttiggöras sedan blott de rätta metoderna utfunnits.

Så vitt känt är utgöres ursprungsmineralet för den fosforsyre-tillgång, som är att räkna med av apatit, ett huvudsakligen av fosforsyrad kalk bestående mineral, vilket vanligen i ringa mängd ingår i de från jordens inre härstammande eruptiva bergarterna. Någon gång, men sällan, uppträder apatiten i rikare mängd, exempelvis tillsammans med en del av urbergets malmer. Hos oss är detta fallet särskilt i vissa Grängesbergsmalmer samt i huvuddelen av malmerna inom de nu bearbetade norrländska malmbergen. I malmen finnes mer eller mindre rikligt apatitkristaller insprängda mellan järnmalmomineralkornen, apatitkornen kunna ock ligga mera klumpvis hopade. Dessa till vissa malmer bundna apatitförekomster äro Sveriges ojämförligt värdefullaste och viktigaste fosfortillgång.

Bildningar av annat slag är det som i Florida, i Curaçao, i Guiana, på flera av Oceanens öar, i Algier, i Belgien m. fl. brytes som fosfat. Från de förstnämnda platserna ha vår ganska betydande superfosfatindustri erhållit sitt råmaterial, och nu förvänta vi från Florida efter det s. k. modus-vivendi-avtalet 25,000 ton, lämnande ungefär 45,000 ton superfosfat. Då vi åren före kriget förbrukade 136,000 ton sådant, inses klart storleken av den fosforsyrebrist, som uppstått, även om det också hos oss producerade tomasfosfatet medräknas.

Produktionskommittén igångsatte bland sina första arbeten en utredning av i vad mån de inhemska tillgångarna skulle kunna fylla förenämnda behov. Det visade sig därvid, att den för ögonblicket värdefullaste och lättillgängligaste tillgången var en bety-

Svar å interpellation.
(Forts.)

dande mängd, i mars i år ungefär 45,000 ton, finkrossat malmavfall i Gällivare. Detta har av Trafikaktiebolaget Grängesberg—Oxelösund kostnadsfritt ställts till statens förfogande. Redan under år 1917 gjordes åtskilliga försök med detta avfalls användning efter speciella metoder, vilka emellertid icke ledde till något definitivt resultat. Efter åtskilliga underhandlingar slöts emellertid i mars i år mellan bolaget och staten genom folkhushållningskommissionen ett kontrakt, varigenom bolaget åtog sig att mot ett belopp av 104,000 kronor i månaden samt 50,000 kronor i ett för allt för driftens första anordnande ställa sitt anrikningsverk i Malmberget till förfogande för anrikning av ifrågavarande apatitmalm. Driften har just nu börjat komma i full gång och lämnar en produkt, hållande ungefär 26 % fosforsyra. De första lasterna dylikt anrikningsgods ha för några få dagar sedan anlant till Stockholms superfosfatfabrik, och finnes det goda förhoppningar, att under det närmaste halvåret av förenämnda 45,000 ton avfall skall erhållas 12,000 ton anrikningsgods och cirka 21,000 ton 15 % superfosfat. Priset på detta ställer sig visserligen mycket högt, men har det ansetts, att likväl denna tillverkning bort igångsättas.

I mellersta Sverige finnes nära Exportfältet i Grängesberg en malm med särskilt hög fosforhalt, 4—5 %. Här har forcerad brytning av bolaget på folkhushållningskommissionens framställning anordnats, och vinnas här c. 500 ton månatligen av de c. 18,000 ton, fyndigheten anses innehålla. Detta råmaterial ställes till Kopparbergs bergslags aktiebolags förfogande för att därigenom möjliggöra en ökad produktion av tomasfosfat vid detta bolags järnverk i Domnarvet.

Detta är vad som omedelbart har kunnat göras för att tillföra jordbruket största möjliga fosforsyremängd för det kommande skördeåret. Som av den nyss lämnade allmänna översikten av fosfattillgångarna överhuvud framgår, är det emellertid av största vikt att omedelbart planera för framtiden.

I samband med malmfyndigheterna i Kirunavaara, Luossavaara och ett par vidliggande mindre malmförekomster finnes ett antal ofullständigt kända förekomster av apatit. Dessa skola genom Sveriges geologiska undersöknings försorg omedelbart nu på våren, så snart väderleken det tillåter, närmare undersökas.

Samma institution har ock fått uppdraget att ingående studera de fosfatförekomster, i viss mån motsvarande de förut nämnda utländska, som på några ställen anträffats i våra inhemska avlagringar. Även de bästa bland dessa, såsom Klittberget i Dalarna, där under slutet av 1870-talet t. o. m. en liten superfosfatfabrik arbetade, och fosforitkalken, den s. k. »vassroten», i Falbygdens silverberg äro emellertid så lågprocentiga att föga utsikt förefinnes till deras användande, om icke någon lämplig anrikningsprocess kan komma till användning. Detta skall emellertid snarast möjligt närmare undersökas. Några stora förhoppningar ingiva dock icke dessa fyndigheter.

Den stora huvudmängden av den fosfor, som förefinnes hos oss,

är emellertid så intimt bunden till våra malmer, att densamma endast kan tillgodogöras vid deras smältning enligt tomasprocessen, då tomasfosfat erhålles. Denna fosförhalts tillgodogörande för den svenska jorden är emellertid endast möjlig under tvenne förutsättningar. Den ena är att järn i stort hos oss kunde framställas ur fosforrik malm, vår nuvarande exportmalm, den andra är att vi vid försäljning av sådan malm till främmande länder kunde betinga oss att erhålla viss kvantitet tomasfosfat per ton malm i retur. Vid uppgörande av nya avtal, ävensom i samband med nya traktatsunderhandlingar bör denna senare fråga allvarligt beaktas.

Svar å interpellation.
(Forts.)

Av den utredning, som nu lämnats, framgår, att våra på ena eller andra sättet tillgängliga fosfortillgångar äro mycket begränsade. Det gäller framför allt att skaffa fram mesta råvaran för beredningen av olika fosfathaltiga gödselmedel. Då det särskilt är den låga procenten av fosfor, som medför svårigheterna, men också råmaterialets halt av järn och kalk, är det uppenbart, att nya fabriksmetoder kunna tänkas bringa till användning råmaterial, som med äldre sådana icke varit brukbara.

Om det tredje viktiga konstgödningsämnet *kali* är vida mindre att säga än om de föregående. Som bekant äro de rika mellantyska förekomster, som fått sitt namn efter staden Stassfurt, vår enda leverantör av kalialter, liksom de före världskriget voro hela världens. Dessa salters stigande värde har gjort, att de med allt större iver eftertraktats jorden runt. Hittills ha vi i stort sett även under kriget fått vårt behov fyllt från Tyskland.

Uppenbart är emellertid, att det vore önskvärt, om vi även i detta avseende kunde stå på egna fötter. Teoretiskt sett finnes rik möjlighet härför, alldenstund i våra vanliga bergarter, granit, gneis, leptit m. fl., finnas betydande kalimängder i desamma huvudmineral kalifältspaten; 8—10 % och t. o. m. något mera torde finnas i bergarter, som ha vidsträckt utbredning. Det gäller blott att frigöra kalit ur dess förening med kiselsyra, så att det blir för växterna lättillgängligt. Under senare år har i flera länder allvarligt arbetats på detta problems lösning. Hos oss ha ingenjörerna Lindblad och Yngström arbetat på framställning av s. k. elektrokali genom smältning av leptit med kol och järnavfall i elektrisk ugn, medan ingenjören E. W. Jungner sökt avdestillera kalit under bergarters smältning med kalk och samtidig framställning av cement.

Ingendera av dessa metoder är emellertid ännu så utarbetad, att det för närvarande kan vara tal om deras användning i sådan omfattning att Sveriges kalibehov i avsevärd grad därigenom kan bliva fyllt. Vi äro därför för vårt kalibehov, vilket före kriget var ungefär 85,000 ton av olika preparat, fortfarande hänvisade till Tyskland, och någon möjlighet för det allmänna att för närvarande däri ävägabringa ändring synes icke föreligga.

Sammanfattas det svar, som ovan lämnats på interpellantens frågor, så blir det beträffande den *första*, att utredning bedrivits med all kraft för att klarlägga i vad mån vi kunna skaffa för jordbruket nödiga konstgödselmedel ävensom att, där så varit möjligt, redan

Svar å interpellation.
(Forts.)

åtgärder av största vikt vidtagits; beträffande den *andra*, att regeringen har under övervägande frågan om anslag för ökad tillverkning av kväveföreningar och att förslag därom de allra närmaste dagarna sannolikt komma att framläggas; samt beträffande den *tredje*, att tillverkning av Norgesalpeter i vårt land icke synes möjlig bringa till stånd under de närmaste åren.

Vidare yttrade:

Herr Olsson i Broberg: Herr talman! Jag ber att få betyga herr statsrådet min tacksamhet för det ingående och synnerligen utredande svar, som jag fått på min interpellation. Det var mycket intressant att höra, huru dessa frågor ligga, då man ju kan säga, att de för närvarande äro av den mest vitala betydelse för landets produktion och följaktligen för hela vår folkförsörjning. Jag skall naturligtvis icke på något sätt kritisera vad som här gjorts eller säga vad som borde göras, ty det är tekniska frågor av den art, att en lekman icke kan vare sig komma med något bestämt omdöme om dem eller ange några riktlinjer för deras lösning.

Jag hade i min interpellation uttalat förhoppningar om, att vi inom vårt land skulle äga möjlighet att tillgodose vårt behov av artificiella gödningsmedel, men herr statsrådet anmärkte, att dessa förhoppningar voro alltför överdrivna. Ja, det kan ju hända. Mitt uttalande i det avseendet var baserat på vad jag hört från olika håll och vad man sett i pressen o. s. v. Emellertid har herr statsrådet i sin intressanta redogörelse framhållit, att det finns ganska stora möjligheter att tillvarata i våra mineralier, men att dessa på grund av sin jämförelsevis ringa förekomst och med hänsyn till de förarbeten och kemiska processer, som de måste genomgå för att kunna användas, äro ganska svaråtkomliga, och att man därför icke kan vänta, att de under den närmaste tiden åtminstone skola kunna utnyttjas i sådan utsträckning, att mina kanske något optimistiska förhoppningar skola kunna realiseras.

Jag har emellertid med min interpellation i främsta rummet velat fästa uppmärksamheten på kvävefrågan, och herr statsrådet har också observerat detta samt underkastat den frågan en synnerligen ingående utredning. Jag får beklaga att den fabrikation, som varit ifrågasatt och planerad med statsunderstöd såväl ifråga om tillhandahållande av stora kvantiteter vattenkraft som också med avseende på en särskild statssubvention, icke kunnat komma till stånd. Jordbrukarna ha ju ställt åtskilliga förhoppningar på denna fabrikation, och jag får säga, att jag tycker, att det motiv är något egendomligt, vilket anförts som hinder för anläggningens igångsättande, nämligen svårigheten att anskaffa vissa materialier och maskiner för fabrikernas uppförande. Då det gäller ett sådant miljöföretag som det ifrågavarande och man är färdig att påbörja det, borde man varit så förutseende, att man skulle säkerställt sig med avseende på de materialier och maskiner, som kunde vara nödvändiga för en dylik anläggning. Det var bara en tid av ungefär 13

månader, som förflyt från det kontraktet upprättades angående statsunderstöd och till dess bolaget meddelade, att fabrikerne av nämnda anledning icke kunde komma till stånd. Man har emellertid på vissa håll trott, att det möjligen skulle vara affärssynpunkter eller andra skäl, som bidragit till, att resultatet blev så sorgligt negativt som det blev.

Nu ha vi också hört av herr statsrådets svar på interpellationen, att man icke har utsikt att under de närmaste åren få till stånd några fabriker för tillverkning av Norge-salpeter. Det är ju mycket tråkigt, att så skall vara förhållandet, därför att, som vi veta, det egentligen är detta slag av kvävegödningsämnen, som närmast kan ersätta chilesalpeter, vilket vi ju icke kunna få in i landet. Kalkkväve kan ju också vara en ersättning, om det blir rätt använt och om man hinner så ut det tillräckligt tidigt på varen. Men det kan, som vi veta, icke tjäna som övergödningsämne, under det växterna stå i sin utveckling, dels därför att det är för svårlöst för att kunna göra någon nytta och dels därför att det är riskabelt för växterna att komma i beröring med detsamma. Denna omständighet gör, att vi kunna komma i ganska prekär ställning såväl med avseende på vår sockerbetsodling, vilken i stor utsträckning är beroende av lättlösliga kvävegödningsämnen, som ock i icke obetydlig grad med hänsyn till odlingen av andra rotväxter, vilka ju också gärna taga emot och betala den övergödning av lättlösliga kvävegödningsämnen, som man kan bestå dem under växtperioden.

Jag skulle emellertid vilja ha uttalat, att, trots det utsikterna äro små för ögonblicket, likväl icke den kraftiga utveckling på kalkkväveindustriens område, som jag kan förstå, att man söker åstadkomma — vilket är välbetänkt, då det icke finnes någon annan väg att gå för närvarande — bör få bortskymma, att man till slut måste få till stånd en fabrikation av Norge-salpeter i vårt land. Vi ha rik tillgång på vattenkraft, och det är snart sagt den primära förutsättningen för denna fabrikation, och vi ha lika stora förutsättningar för övrigt som norrmännen att skaffa de råämnen, vilka erfordras för ifrågavarande tillverkning. Och i Norge går ju denna fabrikation alldeles utmärkt och ger briljanta ekonomiska resultat.

Beträffande vår fosforsyreindustri har herr statsrådet redogjort för de åtgärder, som vidtagits, och de utsikter, som föreligga på detta område, och vi finna, att man även där står inför stor brist i förhållande till vad vi behöva. Såsom framgick av interpellationssvaret lära intressanta experiment pågå för att åstadkomma s. k. difosfat; dessa experiment ha visserligen icke hunnit ge slutgiltigt resultat, ty det fanns en del svårigheter, som lågo i vägen härför, men man hade förhoppning om, att dessa skola kunna övervinnas. Om så sker, lär det visst erfordras, för att någon fabrikation i större skala skall komma till stånd på detta område, att staten träder kraftigt stödjande emellan, och jag skulle vilja uttala den önskan, att så måtte bli fallet, ty det är ju, som alla veta, av vital betydelse för oss, att dessa gödningsämnen kunna frambringas i tillräcklig mängd och lämplig form.

Svar å interpellation.
(Forts.)

Svar å interpellation.
(Forts.)

Jag skall icke upptaga tiden längre, ty det är icke mycket mera att säga efter den grundliga redogörelse för frågans läge, som lämnats av herr statsrådet.

Herr Eriksson i Grängesberg: Herr talman! Jag tror, att kammaren kan vara herr statsrådet tacksam för den utredning han lämnat i detta viktiga ärende. Jag anser att det föreligger en viss anledning till klander mot de utredande myndigheterna för deras förutvarande förhållning av saken. Om denna utredning hade skett för ett år sedan, så hade vi nu haft bättre gödseltillgång för våra småbruk. Nu har emellertid icke detta skett. Det föreligger dock vissa förmildrande omständigheter, som göra att klandret icke bör riktas för hårt mot vederbörande för deras uraktlåtenhet härutinnan. Man har litat för mycket på att få in gödningsämnen utifrån, och så har man levat i den förhoppningen på detta område som på andra områden, att det snart skulle bli slut på kriget.

(Om man nu ser bort ifrån det som varit, så är det med stor tillfredsställelse jag erfarit, att i dagarna intensiva undersökningar blivit igångsatta om hur man skall få till stånd en betydande produktion av gödselmedel inom landet; härom har jag redan förut, innan statsrådets meddelande avgavs, sport åtskilligt. Det gläder mig nu särskilt att ha erfarit, att man så kraftigt tagit itu med saken, som det framgår av statsrådets redogörelse.

Jag har begärt ordet närmast för att uttala en bestämd och kraftig önskan och begäran, att de kommissioner, som ha med detta att göra, icke må sky några medel för att få till stånd en alstring av gödningsmedel. Skulle det gå så, att kriget komme att räcka ett eller två år till, så komma vi att råka i ett synnerligen kritiskt läge. Efter mitt sätt att se är det bättre, att staten offerar några miljoner, även om det skulle vara ända till 10 miljoner, för anskaffande av gödselmedel, så att vi till varje pris kunna få bröd, än att vi komma att stå där brödlösa. Det är den syn jag har på saken. Jag vill därför hoppas, att regeringen icke skall sky några medel, när det gäller att ställa det sa, att det växer på våra åkrar. Det är av yttersta vikt för vårt land, att man för det ändamålet offerar allt vad man kan. Jag tror, att regeringen kommer att göra så, jag har den uppfattningen, men jag har även velat, att den synpunkten skulle föras fram från en konsument i andra kammaren vid detta tillfälle.

Herr Lübeck: Herr talman! Med anledning av vad som berördes av herr Olsson i Broberg vill jag tillåta mig, då denna fråga nu blivit bragt på tal i kammaren, fästa uppmärksamheten på att, om våra vattenrättsförhållanden varit bättre ordnade under de gangna åren, det enligt min uppfattning icke varit tvivel underkastat, att vår inhemska kvävegödningsindustri i detta nu legat i ett helt annat läge, än vad den faktiskt gör.

Samtidigt ber jag att få begagna tillfället säga, att om vi få en praktisk vattenlag vid denna riksdag, så kunna vi hysa förhopp-

ning om att nu rådande förhållanden skola komma att förbättras. Men detta blir ej fallet, om icke vi få en bättre vattenlag än den det av Kungl. Maj:t framlagda förslaget innebär.

*Svar å interpellation
(Forts.)*

§ 4.

Föredrogos var för sig följande å kammarens bord vilande Kungl. Maj:ts propositioner; och hänvisades därvid

till jordbruksutskottet propositionerna:

nr 317, med förslag till stater för lantbruksstyrelsen, statskonsulenter och statens fiskeriadministration m. m.;

nr 320, med förslag till förordning med vissa tillfälliga bestämmelser i fråga om åstadkommande av skjutsentreprenader;

nr 321, angående anvisande av anslag å tilläggsstat för år 1918 för fullbordande av vissa spannmålslagerhus och fryshus; och

nr 327, angående gäldande av ersättning till ledamöterna i ett vid lantbruksstyrelsens sida ställt lantbruksråd;

till lagutskottet propositionerna:

nr 309, med förslag till lag om ändrad lydelse av 49 § i strafflagen för krigsmakten den 23 oktober 1914;

nr 310, med förslag till lag om ändrad lydelse av 33 § i lagen om krigsdomstolar och rättegången därstädes den 23 oktober 1914; och

nr 331, med förslag till lag om fri rättegång m. m.;

till statsutskottet propositionerna:

nr 305, angående anslag för en statens kraftstation vid Motala samt för förberedande åtgärder för Vänerens reglering;

nr 306, angående statens deltagande i kostnaden för reglering av vissa till Dalälvens vattensystem hörande sjöar;

nr 308, angående ytterligare anslag å 1918 års tilläggsstat för distributionsanläggningar för statens kraftverk; och

nr 315, angående anslag för påbörjande av första utbyggnaden av en kraftstation vid Harsprånget;

till bankoutskottet propositionen, nr 316, angående årligt understöd åt förra restauratriken å postångfartyget Öland Maria Sofia Magnusson;

till statsutskottet propositionerna:

nr 311, angående ändring i avlöningsstaten för förste provinsialläkare och provinsialläkare m. m.;

nr 312, med förslag till ändringar i gällande provinsialläkaretaxa; och

nr 313, angående åtgärder för utjämning av sjukvårdskostnaderna å landsbygden;

till bankoutskottet propositionen, nr 314, angående utvidgning av riksdagens bibliotek till centralt förvaltningsbibliotek;

till statsutskottet propositionerna:

nr 318, angående uppförande å ordinarie stat av kontrollstyrelsens avdelning för rusdrycksförsäljningsärenden m. m.; och

nr 319, angående undantag från gällande föreskrifter och statsunderstöd åt synnerligt skattetyngda landskommuner.

Vid remiss av propositionen nr 323. Vid härfå skedd föredragning av propositionen, nr 323, med förslag till förordning angående handel med skattefri sprit m. m. begärdes ordet av

Herr Lübeck som yttrade: Herr talman, mina herrar! Vid remiss av Kungl. Maj:ts proposition nr 323 angående handel med skattefri sprit, som skulle införa i vårt land ett andra statsmonopol, avseende huvudsakligen sulfitsprit, skall jag be att få yttra några ord.

De faktorer, som verkat återhållande på sulfitspritindustriens utveckling, ha varit:

1. svårigheten för sulfitspriten att med gällande lagstiftning effektivt konkurrera med potatisspriten;
2. farhågorna för statsmonopol på skattefri sprit;
3. farhågorna för prisstrid med importerade brännoljor.

Den första och tredje av dessa faktorer gjorde sig företrädesvis gällande till årsskiftet 1916—1917. Intill denna tid tillkommo endast fyra fabriker med tillhoppa 4,800,000 liters årsproduktion. En av dessa fyra fabriker påbörjades emellertid först sedan kommerskollegium 1915 framlagt sitt förslag till lagändringar till sulfitspritindustriens fromma.

I början av år 1916 framförde nykterhetskommittén förslaget om statsmonopol å skattefri sprit. Detta förslag verkade i hög grad avskräckande på planerna att bygga spritfabriker, så att under 1916 icke någon ny fabrik påbörjades. Denna tvekande hållning befordrades ytterligare genom det av kontrollstyrelsen i mars 1917 framlagda lagförslaget angående försäljning av skattefri sprit.

Sedan kommerskollegium i augusti 1917 emellertid avstyrkt sistnämnda lagförslag och framlagt övertygande skäl för sitt tidigare framställda förslag samt Kungl. Maj:t den 25 september 1917 utfärdat ny förordning i ämnet, som trädde i kraft den 1 november 1917, i huvudsaklig överensstämmelse med kommerskollegii förslag, d. v. s. gående ut på kontroll över förbrukningen utan monopol, togo planerna på nya spritfabriker ånyo fart, och byggandet av fyra nya fabriker för produktion av inalles fem miljoner liter sprit påbörjades. Under senare delen av 1917 och den gångna delen av 1918 ha därefter icke mindre än 11 sulfitsfabriker bestämt sig för att bygga spritfabriker med en sammanlagd årstillsverkning av 11,350,000 liter sprit. Dessa byggen förberedas nu och äro delvis påbörjade.

Emellertid återstå i landet minst 32 sulfitsfabriker av en storlek, som lämpar sig för spritfabriksanläggning, och dessa kunna tillsam-

mans åstadkomma ytterligare cirka 20 miljoner liter sprit om året, medan landets nuvarande behov motsvarar omkring 40 miljoner liter per år.

Vid remiss av
propositionen
nr 323.

(Forts.)

Med kännedom om den uppfattning, som bland sulfitindustriens män gör sig gällande, måste man tyvärr befara, att det nu framkomna förslaget antagande skulle betyda, att ytterligare sulfitspritfabriksanläggningar icke vidare skulle komma till stånd och att åtminstone flertalet av de planerade eller påbörjade spritfabriksbyggena skulle komma att inhiberas.

Jag vill tillägga, att, såvitt jag kunnat utröna vid ett hastigt genomgående av den kungl. propositionen, kommerskollegium icke satts i tillfälle att yttra sig om det förslag som framkommit, var emot av åtskilliga tecken att döma kontrollstyrelsen haft ett ganska väsentligt inflytande på tillkomsten av detta förslag.

Såvitt jag kunnat finna, har, utöver vad kommerskollegium anfört för ungefär ett halvt år sedan och som då var vägledande för Kungl. Maj:ts åtgörande i saken, icke några nya skäl tillkommit.

Man har särskilt tryckt på att spritmissbruket skulle kunna ökas om denna förordning icke antages. Jag vill emellertid för min del tro, att missbruk av sulfitsprit skall kunna av statsmakterna förebyggas genom lämpliga kontrollåtgärder utan att en för vederbörande industri så betänklig åtgärd som den nu föreslagna skall behöva tillgripas.

Minst av allt kan jag finna, att det är försvarligt att behandla denna industri så ojämnt, som här skulle ske därigenom att man ett halvår efter det Kungl. Maj:t tagit ställning till saken skulle slå in på en annan bana, vilket skulle innebära att man i hög grad misslett dem, som för ett halvt år sedan började nedlägga arbete och kostnader på denna sak, en sak, om vilken man torde vara ense, att den för vår frigörelse från det utländska beroendet av brännolja, särskilt bensin, är av allra största betydelse.

Herr *Nylander* instämde häruti.

Vidare anfördes ej. Kammaren beslöt att överlämna ifrågasvarande proposition jämte det i anledning av densamma inom kammaren nu avgivna yttrandet till bevillningsutskottet.

Härefter föredrogos var för sig övriga på bordet liggande propositioner; och remitterades därvid

till statsutskottet propositionen, nr 324, angående användande av överskott i djurgårdskassan för vissa anläggningar vid Drottningsholms, Ulriksdals, Haga och Strömholms slott m. m.; samt

till bevillningsutskottet propositionerna:

nr 325, med förslag till förordning angående visst undantag från tillämpningen av stadgandena i 23 och 31 §§ i förordningen

den 7 augusti 1907 angående tillverkning och beskattning av maldrycker; och

nr 326, med förslag till kungörelse om ändrad bestämmelse angående tiden för ikraftträdande av vissa delar av förordningen den 14 juni 1917 om ändrad lydelse av 3, 13, 23 och 31 §§ i förordningen den 7 augusti 1907 angående tillverkning och beskattning av maldrycker.

§ 5.

Vidare föredrogos, men bordlades åter konstitutionsutskottets utlåtanden nr 12—14, statsutskottets utlåtanden nr 75—83, bankoutskottets utlåtanden nr 51 och 52, jordbruksutskottets utlåtanden nr 51 och 59 samt andra kammarens första tillfälliga utskotts utlåtande nr 9.

§ 6.

Herr talmannen gav nu ordet till

Herr vice talmannen, som yttrade: Herr talman! Jag tillåter mig hemställa, att kammaren måtte besluta, att konstitutionsutskottets utlåtande nr 12 uppföres främst bland två gånger bordlagda ärenden på morgondagens föredragningslista.

Denna hemställan bifölls av kammaren.

§ 7.

Interpellation.

Ordet begärdes härefter av

Herr Olsson i Ramsta, som anförde: I proposition, nr 356, vid 1917 års riksdag hade Kungl. Maj:t föreslagit, att riksdagen måtte godkänna emellan Kungl. Maj:t och Närkevarns bruk i Södermanlands län förlikningsvis bestämd skatteköpeskilling för $\frac{7}{16}$ mantal Hjälkhyttan nr 2, $\frac{27}{64}$ mantal Långbro nr 1, $1\frac{1}{32}$ mantal Kungstorp nr 1 och $\frac{15}{16}$ mantal Kungshamn nr 1 jämte därunder skattelagda torp till ett belopp av 584,891 kronor och 18 öre.

Alla dessa hemmansdelar äro belägna å Tunabergs allmanning. Å allmanningen funnos vid dess skattläggning år 1894 icke mindre än 34 stycken torp. 14 stycken av dessa torpinnehavare hade gjort framställning hos Kungl. Maj:t, att deras torp måtte undantagas från försäljningen och upplåtas åt torparna.

Jordbruksutskottet, till vilket propositionen remitterades för förberedande behandling, tillstyrkte Kungl. Maj:ts förslag enligt vilket endast tre stycken torp skulle övergå till innehavarna i enlighet med de grunder, som gälla om egnahemsupplåtelser å kronodomäner. Men vid utskottsbetänkandet var fogad en reservation av herrar, Hamilton, Persson, Linders, Nilsson i Tånga, Ingeström, Pettersson, Olausson och Igel. Reservanternas yrka avslag å den kungl.

propositionen och säga i sin motivering bland annat: »Billighetsskäl synas dock i varje fall synnerligen starkt tala för att kronan, som nu går att avhända sig den sista allmänningsskog, som torde komma att försäljas enligt grunderna i kungl. kungörelsen den 4 februari 1811, i största möjliga utsträckning behjärtar innehavarnes å dessa torplägenheter intressen och söker bevara lägenheterna åt dem. Vad Kungl. Maj:t i sadant avseende föreslagit synes uppenbarligen vara otillfredsställande.»

Interpellation.
(Forts.)

Andra kammaren beslutade i enlighet med reservanternas hemställan med tillägg av ett av herr Lindhagen under debatten framställt yrkande. Samtliga torpinnehavare å Tunabergs kronoallmänning ingingo i november förlidet år till regeringen med anhållan att få till skatte lösa sina torp av kronan, eller också att få allt framgent besitta dem med äbo- eller besittningsrätt för sig och efterkommande.

Över denna ansökan har inforrats yttrande av äbokommittén, vilken anser det synnerligen önskligt om en del torp kunde vid en eventuell försäljning av allmanningen undantagas och upplåtas till innehavarna. Men då skattevärdering pågår för bestämmande av den köpeskilling, som bör tillfalla staten vid allmanningens eventuella skatteförsäljning till bolaget, så kan man befara att en sådan försäljning även kommer till stånd. Nävekvärns bolag har nämligen bestritt torpinnehavarnas begäran. Handlingarna ha därpå remitterats till kammarkollegium och dess advokatfiskalsämbete för vidare yttrande.

Enligt vad som inhämtats torde vederbörande myndigheter vara av den uppfattningen, att bolaget har rätt till skatteköp, vilket kan föranleda kammarkollegium att utfärda skatteköpebrev, varigenom således andra kammarens år 1917 uttalade önskemål icke skulle bli förverkligat. Tyvärr gäller ännu 1723 års skatteköpsförordning, liksom i detta fall kungörelsen av 4 februari 1811, som härvid skulle kunna komma till en så absurd tillämpning.

Alla lägenhetsinnehavarna, som riksdagen avsett att hjälpa, skulle härigenom med sina torp och odlingar hemfalla under bolaget. Kronans rätt att disponera över allmanningen har dock nu fått ett kraftigt stöd genom högsta domstolens dom i ett av Nävekvärns bolag instämt mål, som även omnämnes i propositionen förra året.

Bolaget hade nämligen vid häradsrätten yrkat att kronan måtte förpliktas att för bolaget utfärda skatteköpebrev å de av allmanningen bildade hemmanen. Häradsrätten godkände bolagets yrkande, men såväl Svea hovrätt som nu slutligen högsta domstolen, den senare genom dom av 29 december 1917, har upphävt häradsrättens dom och förklarar: »att som tvist vore om villkoren för skatteköp, men tvist av sådan beskaffenhet icke tillhör allmän domstols bedömande, borde häradsrätten icke ha upptagit målet till prövning».

Kronan har härigenom uppenbarligen friare händer att disponera över allmanningen på det sätt, som bäst överensstämmer med statens och det allmännas bästa.

Interpellation.

(Forts.)

På grund av vad jag sålunda anført, anhåller jag om andra kammarens tillstånd att till herr statsrådet och chefen för finansdepartementet få ställa följande frågor:

1. Har herr statsrådet för avsikt att framlägga förslag för riksdagen om upphävande av bolags rätt till skatteköp och skatteomförding av kronojord och rekognitionsskogar?

2. Om första frågan besvaras nekande, anser herr statsrådet då att andra utvägar givas för bibehållandet av Tuna bergslags allmänning åt staten?

3. Ämnar herr statsrådet i varje fall se till, att torp- och lägenhetsinnehavarna å Tuna bergslags allmänning genom skatteköp eller beviljande av åborätt eller enligt de grunder, som gälla om eignahemsupplåtelser å kronodomäner — i enlighet med andra kammarens beslut 1917 — bibehållas vid sina torp och lägenheter?

Kammaren biföll ifrågavarande anhållan.

§ 8.

Interpellation.

Härpå erhöles ordet av

Herr Bäcklund, som yttrade: Herr talman! I tidningspressen har under senaste tid varit synligt, att anmälan gjorts av den i Falköping stationerade livsmedelsinspektören herr Karl Vessman till livsmedelsstyrelsen för Skaraborgs län, att uppenbar vanhävd föreligger å Gudhems herrgård, som innehaves av Kungl. Arméförvaltningen.

Till belysande av frågan kan tjäna följande tidningsnotiser ur »Västergötlands Folkblad» av den 12 april 1918:

»Upprörande vanhävd å Gudhems herrgård. Arméförvaltningen anmäld för att ha lagt 500 tunnland prima åkerjord i vanhävd. Rapport ingiven till livsmedelsstyrelsen i Mariestad.

Från den i Falköping stationerade livsmedelsinspektören, herr Karl Vessman, har till livsmedelsstyrelsen i Mariestad inkommit en anmälan om att arméförvaltningen lagt nästan hela Gudhems herrgård, som omfattar över 500 tunnland av vårt lands bästa åkerjord, i fullständig vanhävd.

Herr Vessmans rapport är av följande innehåll:

Till livsmedelsstyrelsen för Skaraborgs län:

Härmed vågar jag vördsamt fästa livsmedelsstyrelsens uppmärksamhet på att uppenbar vanhävd föreligger å Gudhems herrgård, som innehaves av Kungl. Arméförvaltningen och omfattar minst 500 tunnland ypperlig åkerjord, vilken endast för några få år sedan, då lantbrukande arrendatorer skötte jordbruket, lämnade synnerligen goda skördar.

Sedan staten däremot fått hand om herrgården har den vidsträckta åkerjorden nästan uteslutande tagits i anspråk såsom sommararbete för cirka 150 remonter. Att jordmänen är synnerligen lämplig för spannmålsproduktion torde med all tydlighet framgå

Interpellation.
(Forts.)

därav att den areal som staten ännu brukar och som omfattar endast 17 hektar enligt föreliggande tröskningsuppgifter år 1917 lämnat en skörd av 1,050 kg. vete, 4,207 kg. råg, 900 kg. korn samt 14,300 kg. havre, under det att till exempel en i trakten belägen ⁵⁴ gård omfattande cirka 70 hektar öppen jord vid företagen inspektion visat sig ej hava skördat mer än 575 kg. vete, 1,844 kg. råg, 52 kg. korn samt 10,104 kg. havre.

Trots detta lämnar för närvarande Gudhems herrgård med c:a 500 tunnland åkerjord ej större skörd än vad som åtgår till nödiga dragare och det till 64 personer uppgående självhushållet. Till reparationerna måste däremot inköpas hela vinterbehovet. Vid gården födas ytterligare endast c:a 10 kor.

Att i dessa spannmålsbristens tider använda disponibel åkerareal till bete för unghästar, som trampa ned mer än de äta upp, torde få anses som synnerligen grov misshushållning.

Detta statens sätt att i kristider tillvarataga möjligheterna för ökad brödsädsproduktion har även synnerligen menligt inverkat på närgränsande socknars skörderesultat, och att bland kringboende lantbrukare ej finnes något intresse för ökad spannmålsareal under nästa skördeår, torde ej vara underligt. För rättade inspektioner i dessa trakter hava dessutom visat ett i förhållande till arealen anmärkningsvärt lågt skörderesultat för spannmål.

Jag vågar därför härmed vördsamt hemställa att livsmedelsstyrelsen snarast måtte vidtaga nödiga åtgärder för åstadkommande av rättelse, vilket skulle medföra ett helt annat skörderesultat under nästa år för hela Falköpingstrakten.

Falköping den 8 april 1918.

Karl Vessman.
Livsmedelsinspektör.

Folkbladet har förut påpekat det orätta uti att i dessa brödbristens tider lägga en stor del av Falbygdens bästa åkerjord till betesmarker. Staten kan givetvis inte ha större rätt än den enskilde jordbrukaren att låta jorden ligga i vanhävd.

För blott några få år sedan stod Gudhems herregård, som är en gammal kungsgård, i ypperlig kultur med utomordentligt rika skördar, som lämnade näring åt många hundratals personer. Men så fattade riksdagen beslut att gården skulle användas som remontdepå. Arrendatorn fick lov att flytta och åkerjorden lades igen till betesmarker. Det kunde väl knappast varit riksdagens mening, att jorden skulle skötas på sådant sätt under kronans hand.

Att förhållandet väcker förargelse och verkar demoraliserande bland jordbrukarna i orten är tydligt.

Det är ju meningslöst att staten uppmanar enskilda jordbrukare, som ofta ha sämre jord att bruka, att sätta jorden i högsta möjliga kultur och att öka brödsädesproduktionen, då staten själv föregår med så dåligt exempel.

Det minsta man kunde fordra vore väl att gården brukades åtminstone så pass att den själv födde hästarna både vinter och som-

Interpellation. mar, men då hösten kommer och hästarna ställas in skriver arméförvaltningen ut rekvisitioner på böndernas skördar, som de själva så väl behöfve till sina egna djur.

Detta missförhållande kan inte längre tolereras. Det är inte en arméförvaltningens egen angelägenhet hur den svenska jorden brukas i dessa tider, utan det är ett samhällsintresse av allra största vikt. Vill inte arméförvaltningen lägga jorden under plog i vår igen så måste regeringen eller riksdagen ingripa.

Riksdagen får icke tillåta att statens jord ligger i vanhävd. Det finnes andra betesmarker för kronans remonter än Falbygdens bästa åkerjord.»

»Svenska Dagbladet» av den 17 april 1918 behandlar denna anmälan på följande sätt:

»*Brottsligheten*» på Gudhem.

Misslyckad antimilitaristisk manöver.

Anläggning av remontdepå — »upprörande vanhävd» av jord.

Under rubriken »Upprörande brottslighet av arméförvaltningen» redogör Folkets Dagblad Politiken i sitt tisdagsnummer för en anmälan, som av livsmedelsinspektören Karl Vessman i Falköping gjorts till livsmedelsstyrelsen i Mariestad. Den »brottslighet», för vilken arméförvaltningen anklagas, skulle bestå däri, att den lagt nästan hela Gudhems herrgård, som omfattar 500 tunnland av vårt lands bästa åkerjord, i fullständig vanhävd. Endast för få år sedan, då gården sköttes av lantbrukande arrendatorer, lämnade jordbruket synnerligen goda skördar — heter det — men sedan staten fått hand om den vidsträckt herrgården har den tagits i anspråk såsom »sommarbete» för omkring 150 remonter.

Den rapport, på vilken bolsjevikorganet grundar sitt angrepp på arméförvaltningen, torde knappast ha tillkommit i syfte att värna om vår självförsörjning utan synes snarare kunna karakteriseras såsom en förtäckt antimilitaristisk manöver. För några år sedan fattades av Kungl. Maj:t och riksdagen beslut om, att f. d. majorsbostället Gudhem skulle upplåtas för anläggning av en statens remontdepå, närmast för västgötaregementenas räkning. En tidigare för ändamålet disponerad egendom, Haby, hade sasom sank och vattensjuk visat sig olämplig för detta ändamål. I full överensstämmelse med riksdagens beslut överflyttades Gudhem i redovisningshänseende från domänstyrelsen till fjärde huvudtiteln, och den sorterar numera under statens remonteringsstyrelse. Hos denna senare har Svenska Dagbladet inhämtat, att styrelsen omedelbart gick i författning om igenläggning av i stort sett alla åkrar, som funnos på gården, och i stället anordnade betesodling. Vid detta arbete biträdde statskonsulenten A. Elofson, vilken uppgjorde programmet för den förutvarande åkerjordens besående med olika frösorter. Numera utgöres all den odlade marken av beten för de 174 remonter, som här skola

finnas stationerade, och endast ett fåtal tunnland ha bibehållits som åkerjord för att bereda brödföda åt de statare, som äro sysselsatta vid gården, och de fattighjon, som det enligt rotegångssystemet alliger egendomen att draga försorg om. Interpellation.
(Forts.)

Falköpingsinspektörens likställande av anläggningen av en remontdepå med ett vanhävande av jord tar remonteringsstyrelsen med lugn, då den stöder sina åtgärder på riksdagens beslut. Det hör till saken, att riksdagen anvisat icke oväsentliga medel för markens förvärvande just för det ändamal, vartill den nu brukas. Varför arméförvaltningen i denna sak skall anklagas för brottslighet är alldeles oförklarligt.»

Med anledning av »Svenska Dagbladets» utläggning i detta spörsmål har högertidningen »Falköpings Tidning» av den 20 april 1918 anfört följande:

»Vanhävdan i Gudhem.

Svenska Dagbladet har med anledning av en uppsats i »Politiken» trott sig kunna mistänka, att livsmedelsinspektören Vessmans anmälan till livsmedelsstyrelsen i Mariestad ytterst vore en antimilitaristisk manöver. Tidningen erinrar därjämte om, att remonteringsstyrelsen stöder sig på riksdagens beslut, då den lagt en areal på omkring 500 tunnland till betesmark för 174 remonter.

För dem, som på närmare håll känna förhållandena, ställer sig saken helt annorlunda än vad Svenska Dagbladet vill göra gällande.

För det första behöver man alls icke vara antimilitarist — vi vilja åtminstone icke rubriceras som sådana — för att inse, att här föreligger ett missbruk av jord, som icke ens under normala förhållanden kan försvaras.

För det andra föreligger ock ett slöseri med arealen, som envar kan inse: 500 tunnland jord till några månaders bete å 174 hästar, då samma areal skulle kunna föda samma antal hästar under ett helt år.

Om riksdagen kunnat vara med om dylik »användning» av jorden och därmed lämnat stöd åt remonteringsstyrelsens förfarings-sätt, så är det lika mycket att beklaga som det är att hoppas, att de bördiga vidderna snarast måtte göras mera nyttiga för den allmänna hushållningen — icke minst i vad angår remontdepåens hästar, för vilka där skulle bli god lekplan till övers, även om till exempel havre där skördades å så stor yta, att det räckte till för hästarnes vinterbehov.

Den gamle Stenbeck skulle vända sig i sin grav, om han kunde erfara, huru ringa nytta hans gamla herrgård, från vilken han hämtat i mer än ett avseende gyllene skördar, nu gör länet och landet i dessa bistra tider.

Då livsmedelsinspektören gjorde sin anmälan, gav han ett förlösande uttryck för vad befolkningen i dessa orter tänkt och sagt: varför skall denna förträffliga egendom missbrukas på detta sätt,

Interpellation. då hela landets både folk och få få ransonerna sig tillmätta med minutiös sparsamhet?
(Forts.)

Vi ge för vår del livsmedelsinspektören obetingat vår sympati för hans åtgörande men skulle därtill vilja lägga, att »fallet Gudhem» är vida farligare som argument i den antimilitaristiska propagandan än självaste »Politiken».

Sätt plogen i Gudhems bördiga jord och låt den bära havre och potatis och annat matnyttigt, åtminstone under kristiden — det ger vida bättre valuta än att låta den ligga som marker till »beten för de 174 remonter, som här skola finnas stationerade».

Den ifrågavarande anmälan rörande Gudhems herregård torde, förklarar man i remonteringsstyrelsen, bero på ett rent missförstånd. Gudhem liksom samtliga övriga remontdepaer ha av Kungl. Maj:ts och riksdagen upplåtits för remonteringsändamål, varav följer, att arealen på några få tunnland när såtts och uteslutande användes för bete. Skörden tillvaratages i största möjliga utsträckning, men det är självfallet, att denna för ett så betydande antal hästar, som här kommer i fråga, icke kan förslå till vinterfoder. Klagomålen i fråga torde därför, för den händelse de alls kunna anses berättigade, få framföras till riksdagen, icke till arméförvaltningen eller remonteringsstyrelsen.»

Av här anförda tidningsmeddelanden synes framgå, att vanhävd föreligger. Detta borde inte få fortsätta, isynnerhet under en tid som denna, då allt bör göras för att i största möjliga utsträckning kunna tillgodogöra sig jordens högsta avkastning.

Under nu rådande exceptionella förhållanden har det från statsmakternas sida vidtagits många åtgärder för att stimulera livsmedelsproducerandet, men dessa åtgärder kunna icke rätt värdesättas om statens egen jord vanskötes.

På grund av vad sålunda anförts, anhåller jag om kammarens medgivande att till herr statsrådet och chefen för kungl. lantförvarsdepartementet få framställa följande frågor:

- 1) Ämnar herr statsrådet låta vidtaga åtgärder för att den här ifrågavarande jorden snarast kommer att brukas?
- 2) Ämnar herr statsrådet att vidtaga åtgärder för att en del av egendomen användes för vårbruk innevarande år?
- 3) Ämnar herr statsrådet låta vidtaga undersökning, huruvida ej annan statsjord på enahanda sätt vanvårdas?

Jämväl denna framställning blev av kammaren bifallen.

§ 9.

Avgåvos följande motioner, nämligen av:

herr Ericson, i Funäsdalen och Johansson i Sollefteå:

nr 391, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 261, med förslag till lag om ändrad lydelse av § 28, § 29 mom. 1 och § 42

i förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862, till lag om ändrad lydelse av §§ 21, 22 och 31 i förordningen om kommunalstyrelse i stad den 21 mars 1862 samt till lag om ändrad lydelse av § 2 mom. 6 och 7 samt §§ 3 och 16 i förordningen om landsting den 21 mars 1862 ävensom om upphävande av § 2 mom. 5 i sistnämnda förordning; och nr 392, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 277, med förslag till lag om ändrad lydelse av § 2 mom. 1, 2, 3 och 4, § 18 samt § 40 mom. 1 i förordningen om landsting den 21 mars 1862; samt

herr Sterne:

nr 393, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition, nr 290, med förslag till lag om ändrad lydelse i vissa delar av förordningen om kommunalstyrelse på landet den 21 mars 1862 m. m.; och nr 394, i anledning av Kungl. Maj:ts förenämnda proposition nr 261.

Dessa motioner bordlades.

§ 10.

Föredrogos vart för sig två från första kammaren ankomna protokollsutdrag, nämligen:

nr 479, innefattande delgivning av nämnda kammares beslut över dess första tillfälliga utskotts utlåtande, nr 11, i anledning av väckta motioner om vidtagande av åtgärder för åstadkommande av förbättrad sedlig och andlig vård för den värnpliktiga ungdomen m. m.; och

nr 481, innefattande delgivning av nämnda kammares beslut över dess andra tillfälliga utskotts utlåtande, nr 12, i anledning av väckt motion om skrivelse till Konungen med begäran om utredning om äktenskapsbildningens inom landet befrämjande genom statens medverkan;

och beslöt kammaren hänvisa det förra ärendet till behandling av sitt första tillfälliga utskott och det senare ärendet till sitt andra tillfälliga utskott.

§ 11.

Anmälades och godkändes följande förslag till riksdagens skrivelser till Konungen nämligen

från statsutskottet:

nr 159, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående ifrågasatt överenskommelse mellan Kungl. Maj:t och kronan samt Sydsvenska kraftaktiebolaget angående vattenhushållningen vid vissa vattenfall i Lagan;

från sammansatta bevillnings- och lagutskottet:

nr 171, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag

till lag om fortsatt tillämpning av lagen den 17 april 1916 angående vissa utfästelser rörande införsel och utförsel av varor m. m.:

från lagutskottet:

nr 163, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fortsatt tillämpning av lagen den 19 juni 1917 med vissa bestämmelser mot oskäligen höga priser under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden;

nr 164, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om fastställande av högsta pris å vissa varor under utomordentliga, av krig föranledda förhållanden m. m., dels ock två i ämnet väckta motioner;

nr 166, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 43 § 1 mom. i lagen den 9 december 1910 angående tillsättning av prästerliga tjänster;

nr 167, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 2 kap. 8 § rättegångsbalken;

nr 168, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 5 § i lagen om straffregister den 17 oktober 1900;

nr 169, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 5 § i lagen den 4 maj 1906 angående förbud i vissa fall för bolag och förening att förvärva fast egendom m. m.; och

nr 170, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändrad lydelse av 2 § i lagen den 27 juni 1902, innefattande vissa bestämmelser om elektriska anläggningar; samt

från jordbruksutskottet:

nr 165, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition angående lån till hushållningssällskapen för anskaffande och tillhandahållande av förädlade utsäden av vissa sädeslag.

§ 12.

Till bordläggning anmäldes:

bevillningsutskottets betänkande, nr 32, i anledning av dels Kungl. Maj:ts proposition med förslag till förordning om ändrad lydelse av 1 § i förordningen den 11 oktober 1907 angående beskattning av socker dels ock två i samma ämne väckta motioner;

bankoutskottets memorial, nr 53, i anledning av kamrarnas skiljaktiga beslut rörande bankoutskottets memorial, nr 45, angående väckt fråga om vidtagande av åtgärder för beredande åt riksdagsmän av rätt till fria resor på statens järnvägar under viss tid; samt

lagutskottets utlåtanden:

nr 49, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om upphävande av förordningen den 4 maj 1855 angående vissa föreskrifter till kyrkotuktens upprätthållande; och

nr 50, i anledning av Kungl. Maj:ts proposition med förslag till lag om ändring i vissa delar av 20 kap. strafflagen m. m.

§ 13.

Justerades protokollsutdrag.

§ 14.

Ledighet från riksdagsgöromålen beviljades:

herr	vice talmannen	<i>Hamilton</i>	under 3 dagar fr. o. m. den	29 april,
»	<i>Hedström</i>	» 8	»	» 27 »
»	<i>Källman</i>	»	den 27 april.	
»	<i>Carlson</i> i Karlshamn	» 4 dagar	»	» 1 maj,
»	<i>Jönsson</i> i Boa	» 5	»	» 29 april,
»	<i>Kristensson</i>	» 5	»	» 27 »
»	<i>O. Nilsson</i> i Örebro	» 2	»	» 29 »
»	<i>Larsson</i> i Ångebäck	» 11	»	» 29 »
»	<i>Borg</i>	» 4	»	» 26 »
»	<i>Nilsson</i> i Malmö	» 5	»	» 29 »
»	<i>Vennerström</i>	» 3	»	» 29 »
»	<i>Ljungberg</i>	» 6	»	» 29 »
»	<i>Hansson</i> i Gärda	» 6	»	» 29 »
»	<i>Andersson</i> i Eliantorp	» 4	»	» 27 »
»	<i>Erlansson</i>	» 10	»	» 29 »
»	<i>Gustafson</i> i Kasenberg	» 6	»	» 29 »
»	<i>Jeppsson</i>	» 6	»	» 28 »
»	<i>Andersson</i> i Milsmeden	» 3	»	» 30 »
»	<i>Svensson</i> i Betingetorp	» 6	»	» 29 » och
»	<i>Thorsson</i>	» 3	»	» 30 » .

Kammarens ledamöter åtskildes härefter kl. 4,36 e. m.

In fidem
Per Cronvall.